

TÜRK

2026, Yıl/Year: 14, Sayı/Issue: 46, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 07.06.2026

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 15.09.2026

Sayfa / *Page*: 19-32

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Prof. Dr. Kadriye Türkan

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ktturkan@gmail.com

MASALLARDA OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR: GAGAUZ MASALLARI ÖRNEĞİ

Öz

İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu andan itibaren doğa karşısında hissettiği duyguların başında korku gelmektedir. Korku duyulan kötü varlıklarla ilgili mitler, dünyadaki mevcut mitolojik sistemlerin hemen hepsinde bulunmaktadır. İnsanlığın en büyük açmazı olan ölüm, kayıp ve hastalıkların açıklanması, iyinin zıddı kötünün, güvenlik karşısında korkunun temsili biçimindeki varlıklar aracılığıyla olmuştur. Dünyadaki tüm mitolojik sistemlerde farklı adlarla anılan ve korku ifade eden birçok olağanüstü varlık mevcuttur. İnsan için korku ve kötülüğü simgeleyen bu varlıklar, insan ruhunun derinliklerinde birtakım sorunların ve korkuların sembolleridir. Evrende var olduklarına inanılan ve korku uyandıran olağanüstü yaratıklar, mitlerden bugüne yansıyan halk anlatılarında da karşılaşılan olgulardır. Halk yaratmaları arasında önemli bir yere sahip olan masallarda da masalın niteliğine uygun olarak olağanüstü varlıklar sıkça yer almaktadır. Bu bağlamda Gagauz masallarında çok ve çeşitli olağanüstü varlıkla karşılaşılır. Bu varlıklar içerisinde devler önemli bir yere sahiptir. Ayrıca canavar, yılan, hobur, şeytanlar, vb. diğer olağanüstü varlıklardandır. Çalışmada Gagauz masallarında yer alan olağanüstü varlıklar üzerinde durularak anlatılarda oynadığı rol üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gagauz, masal, korku, olağanüstü varlık, kurt.

EXTRAORDINARY BEINGS IN FOLK TALES: EXAMPLE OF GAGAUZ FOLK TALES

Abstract

Fear is at the forefront of the emotions that human beings have felt in the face of nature from the moment they began to exist on earth. Myths about evil and feared assets are present in almost all existing mythological systems in the world. The explanation of death, loss and diseases, which are the greatest dilemmas of humanity, has been through beings in the form of representations of evil, the opposite of good, and fear in the face of security. In all the mythological systems in the world, there are many extraordinary assets called by different names and expressing fear. These assets, which symbolize fear and evil for human beings, are symbols of some problems and fears in the depths of the human spirit. Extraordinary assets that are believed to exist in the universe and that arouse fear are among the beings encountered in folk narratives that are reflected in myths. In folk tales, which have an important place among folk creations, extraordinary assets are frequently encountered in accordance with the character of the folk tale. In this context, many and various extraordinary assets are encountered in Gagauz folk tales. Giants have an important place among these assets. Also monster, dragon, glutton, demons, etc. other extraordinary assets. In this study, the extraordinary assets in Gagauz folk tales will be emphasized and evaluated through the functions they have in the tale.

Keywords: Gagauz, folk tale, fear, extraordinary asset, wolf.

Giriş

Masallar, hayal gücüne dayalı anlatımlar olarak algılandıkları toplumun dünyaya bakış açısını, değerlerini ve ortak hafızasını yansıtan ürünlerdir. Masallara sirayet eden mitolojik unsurlar; evrenin yaratılışını, insan doğasını, arkaik inançları anlama gayretinin bir göstergesidir. Halk anlatılarının en yaygın ve sevilenleri arasında yer alan masallar, iptidai dönemlerde anlatılan mitlerin birer kalıntısı olarak değerlendirilir. Masalın ortaya çıkış ve gelişim çizgisine bakıldığında, pek çok araştırmacı onun mitle olan ilişkisinden hareketle mitten kaynaklandığı görüşü üzerinde durmaktadır. W. J. Gruffyd, mitlerin zaman içerisinde dereceli olarak dört aşamadan geçip masala dönüştüğünü iddia eder (Çobanoğlu 2002: 165). Masalın, mitoloji ile ilişkisini ve bünyesinde mitolojik motifler barındırdığını L. Degh, “masal mitolojik motiflerin yanında masal karakterlerinin davranışlarını etkileyen antik toplumun dini ve sosyal adetlerinin gözlemlendiğinin izlerini de korur” (1998: 118) şeklinde açıklamaktadır. Birçok halk anlatısı gibi masalın da mitten ortaya çıktığı konusundaki görüşler doğrultusunda bu türün mitle ilişkisi ve mitten aldığı birçok motif ve unsur olması doğaldır. Bu bağlamda masala mitten geçtiği düşünülen mitolojik motifler arasında yer alan ve masal kahramanları arasında bulunan olağanüstü varlıklar anlatılarda önemli yer tutar. Nitekim olağanüstü varlıkların kaynaklarının başında mitler yer almakta ve masallarda, insanda korkuyu tetikleyen unsurlar arasında olağanüstü varlıklar bulunmaktadır.

Yunancadan gelen *demon*, “insanları korkutan ve insanların işlerine müdahale eden bir tür ruh” (Guiley 2009: 55) olarak tanımlanır. “Tamamen belirsiz olan bu demonların pek çoğu, yolculukları sırasında insanların yollarını şaşırtmak, onlara dolap çevirmek, onların ruhlarını çalmakla uğraşırlar ve kuşkusuz insanların düşmanındırlar” (Roux 2000: 164). Özellikle Avrupa, Amerika ve Asya’nın çeşitli bölgelerinde *demonoloji* ve *diaboloji* adıyla anılan çalışmalar, belirli toplumlardaki olağanüstü varlıkları konu alan, ansiklopedik yahut müstakil incelemeleri kapsar¹.

Evrensel bir tür olan masal bağlamında Gagauz masallarında mitolojik unsurlar, a) Ya mucizevî hayvanlara sahip karakterlerin iradesi ya da mucizevî hayvanlar iradesi ya da sihirli cisimler tarafından meydana gelen mucizeler b) Fantastik karakterler, mesela; Rusâli, Cadı-Bábusu ve Cadı-Kızı, dokuz başlı ejderha (ajder) vb. c) Eski Türklerin sözlü geleneğinden gelen motifler ve öyküler, doğa ve toplum hakkındaki mitolojik düşünceler (Sırf 2018: 281) şeklinde sıralanabilir.

Çalışmada Gagauzlardan derlenmiş masallarda adı anılan olağanüstü varlıklar “cadı, canavar, cendem babasu, dokuz kafalı yılan, dev, hobur, şeytan” tespit edilerek bu varlıkların masallara nasıl yansıdığı, üstlendiği rol ve Gagauz halk inanışlarındaki yeri örnekler üzerinden değerlendirilmektedir.

Gagauzlar

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan bir Türk topluluğudur. Bugün Moldova dışında Bulgaristan, Rusya, Kazakistan, Yunanistan, Ukrayna, Beyaz Rusya, Litvanya, Estonya, Özbekistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Romanya, Brezilya, Amerika ve Türkiye gibi pek çok ülkede dağınık olarak yaşamaktadırlar. Bu ülkelerde yaşayan Gagauzların toplam sayısı, tahminen 300.000 civarındadır (Güngör-Argunşah 2002: 11). Balkanlar’daki Bulgaristan ve Yunanistan’da yaklaşık 20000 Gagauz bulunmaktadır. Gagauzlar, en kalabalık olarak Moldova Cumhuriyeti’nin güneyinde, “Bucak” adı verilen bölgede yaşamaktadır. 1994’te Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından kabul edilen kanunla Gagauz Yeri, Özerk Cumhuriyet statüsü almıştır.

Gagauz Yeri’nin yüzölçümü 1.831 km², başkenti Komrat, resmi dili Gagauzca, Moldovanca ve Rusça’dır. Gagauz Türkçesi yaşayan Türk lehçelerinden biri olup Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkçesiyle birlikte Türkçenin Oğuz grubunu oluşturmaktadır.

Gagauz Masal Çalışmaları Üzerine

V. İ. Sırf tarafından Gagauz folkloruna dair çalışmalar tarihi dört döneme ayrılarak incelenmektedir².

Birinci dönem: 19. yüzyılın sonu-1917 yılı

İkinci dönem: 1920-1940 yılları

Üçüncü dönem: 1950-1980 yılları

Dördüncü dönem: 20. yüzyılın sonu- 21. yüzyılın başlangıcı

¹ Bilgi için bkz. (Bayat 2018; Guiley 2009; James 2025; Scott 2023)

² Bu kısım V. İ. Sırf’ın “Gagauz Halkbilimi (Tarihçesine Bakış)” isimli çalışmasından özetlenmiştir.

Birinci dönem: (19. yüzyılın sonu-1917 yılı)

Bu dönem 19. yüzyılın sonundan 1917 yılına kadar olan zaman aralığını kapsamaktadır. Bu devrede Rus bilim adamı, etnograf ve yazar Valentin Moşkov folklor araştırmalarını bir disiplin olarak çalışmaya başlar. 20 yüzyılın başında Moşkov *Besarabya Gagauzlarının Ağızları* adlı eserini yayımlamıştır. Bu çalışma, birçok varyantı ve ağız özellikleri ile birlikte zengin Gagauz folklor ürünlerini içermektedir. Çalışmanın Giriş bölümünde derleyici, masallar üzerinde durup onların kısalığı ve özgünlüğüne vurgu yaparak kahramanlara göre sınıflandırmış, birçoğuna da karşılaştırmalı biçimde dikkat çekici notlar eklemiştir.

İkinci dönem (1920-1940 yılları)

İkinci dönemde 1930'ların sonlarına doğru Bulgaristan'dan Gagauz asıllı A. İ. Manov'un Bulgaristan Gagauzları hakkında yayınladığı kitapta birçok folklorik türün yanı sıra fıkralar, mit-masal ve eskatolojik (felsefi ve teolojik) özellikli nasihat tarzında masallara yer verilir.

Üçüncü dönem (1950-1980 yılları)

20. yüzyılın ikinci yarısına yakın bir bölümünü içine alan üçüncü dönem Gagauz folkloruna dair yoğun ve verimli bilimsel araştırmaların yapıldığı bir evredir.

1957-1958 yılları arasında Gagauz Türkçesinin yazım esaslarının (Rus dilinin grafiklerine dayanılarak) resmî kabulünün ardından ilk folklor ve edebiyat koleksiyonu orijinal dilde yayımlanmıştır. Bu eserin Giriş kısmında kitabın derleyicisi D. N. Tanasoğlu, Gagauzların sözlü halk eserlerini toplama ve yayımlama geçmişi hakkında bilgi vermiş, Gagauz folklor türlerini özetlemiş, masallarla ilgili bir de sınıflandırma vermiştir. Koleksiyonda çok masal olmasa da tarihi masallar gibi sınıflandırma unsurları üzerinde durulmaktadır.

1955-1956 yıllarında Gagauz yerleşim yerlerine (semipalatinsk bölgesi) gerçekleştirilen bilimsel seferlerden sonra Kazakistanlı bilim adamı A. S. Amanjolv, 30 masal, pek çok türkü, bilmece, atasözü derlemiş ve onların bir kısmını yayınlamıştır.

Zajonchkovsky çalışmasında Gagauz folklorunu geniş tematik ve türe özgü bir yelpazede sunmuş olup her metnin sonunda derleyicinin ve aktarıcılarının adlarını, yaşlarını, kayıtlarının yerini göstermesi dikkat çekicidir.

Yu. Lopatkov ve A. Tukan derledikleri Rusça kitapta Gagauz halk masalını derinlemesine incelemeyi hedeflemişlerdir. Onlar, sadece Rusça konuşan okuyucuya Gagauz manevi kültürünü tanıtmayı amaçlarlar. Ancak bu derleme kitabındaki “Çimana ve Mançu”, “Alakarga Kız”, “İki Kardeş” gibi masalların Rus, Rumen ve Türk folklorunda yer alan konulardan oluştuğu görülmektedir.

N. İ. Baboglu tarafından derlenen Moldova SSCB'nin Çadır-Lunga (Çadır) bölgesindeki Kıpçak Gagauz köyündeki materyal üzerine yazılan folklor kitabında varyantları ve çeşitliliği bakımından bütün ana türler ve sözlü halk sanatı türleri yer bulmaktadır.

Gagauz profesör G. A. Gaydarji, Gagauz halk masalları ve fıkraları, Gagauz söz dizimi üzerinde çalışmalar yapmış ve bunları Rusçaya çevirmiştir.

Filologlar E. K. Kolsa ve N. M. Beyeşu tarafından satır altı Rumence tercümesi yapılan Gagauz Türkçesindeki iki halk masalı da bilimsel açıdan değerlidir. Onlar *Frumose la șezetoare* adlı folklor kitabında yer almaktadır.

Dördüncü dönem (20. yüzyılın sonu-21. yüzyılın başları)

Bu dönemde S. S. Bulgar tarafından derlenen *Dev adamın oolu* adlı mitolojik içerikli küçük bir masal derleme kitabı toplumda ilgi uyandıran bir çalışma olmuştur. Bulgar, tek bir kahraman etrafında birkaç öyküyü toplamıştır.

Folklorcu ve yerel tarihçi M. A. Durbaylo, bilimsel makalelerinden birinde, Gagauzların masalsı destanında muhafaza edilen birtakım mitolojik motiflerden bahsetmektedir.

Gagauz ve Ukrayna dillerinde masalların çeşitli yayınları gazeteci S. F. Kellar tarafından gerçekleştirilmiştir. Derleyici-yazar olarak çeşitli kaynaklardan topladığı Gagauz masal materyalinin zenginliğini Ukrayna okuyucusuna sunarken çalışmada genel ve ön bir analize de yer vermiştir.

Çimpoeş, Gagauz halkının sözlü sanatını konu alan makalesinde Gagauz halk masalının kısa ve öz bir tanımını yapmış, masalların çeşitliliğini ve masalların geleneksel tasnifini (hayvanlar hakkında masallar, olağanüstü masallar ve günlük hayat masallarını) ele almıştır.

V. İ. Sırf'ın makalelerinde ele alınan Gagauz halk olağanüstü masalı incelemesinin bazı yönleri, yazarın tez çalışmasında birleştirilmiştir. Tezde, masalın yapısal ve işlevsel analizi yapılmış, tipolojik benzerlik, ulusal özgünlük ve masalda ödünç unsurlar gibi konular üzerinde durulmuş ve Gagauz folklorunun geleneksel türleri içerisinde olağanüstü masalın yeri belirlenmiştir.

Daha önce çeşitli yayınlarda basılan popüler Gagauz halk masalları, V. M. Boşkov tarafından Gagauz Türkçesinden derlenen *Mır-Mır Kotoban* kitabında toplanmıştır.

Gagauz Masallarında Olağanüstü Varlıklar

Gagauz masallarıyla ilgili D. N. Tanasoğlu'nun yaptığı tasnifte olağanüstü varlıklara b maddesiyle bir başlık açılmıştır.

- a) ("Çocuk masalları" adı daha uygun olan) Hayvanlar hakkında masallar
- b) Gerçek hayatta olmayan şeyleri anlatan olağanüstü masallar. Onların kahramanları şu adları taşımaktadır: Mitaiyoolu, Taş-Falayan, Gürgen-Kıran, Uzun sakallı dādu, Balaur vb.
- c) Tarihi masallar
- d) Günlük hayatla ilgili masallar: Onlar akıllı, gayretli, adil kahraman (Bala kir, Ganiş, Todur), aptal, tembel, acımasız bir bürokrat veya papazı yener (Sırf 2018: 278).

Cadı

Masallarda, destanlarda, halk kültüründe yaşayan bir imge olarak cadı; iri burunlu, kırmızı gözlü, kötülük simgesi, süpürgeli bir cadaloz olarak anlatılır. Cadılar uzun ve dağınık saçlı küpe binip gezen kadınlardır. Hiç kimse için iyilik düşünmezler. Çocukları kapıp kaçtığına inanılır (Uraz 1994: 119).

Dünyadaki pek çok mitolojide ve kültürde doğüstü güçlere sahip olduğuna inanılan cadı, Gagauzlarda da kötü ruhlarla teması olan kötülük timsali kadındır. “Cadı olmak isteyen bir kimse tavuk yumurtasını kırk gün koltuk altına saklamalıdır. Bu esnada civciv çıkar. İşte bu civciv şeytanın ta kendisidir. Civciv büyüyünce kesilir. Yağı ile cadı olmak isteyen bütünü vücudu yağlanır. Bu yağlanan varlık cansız da olsa cadı olur” (Güngör-Argunşah 2002: 111).

Gümüşten Aşıklar (Uçkun 2003: 460-465) masalında padişahın oğlu Kurti arkadaşı ile oyun oynarken bir cadı gelir. “Bir kera oynarmış dostlar aşıcak sokakta da bir cadı babusu geçer yannarından da maana bulur çocuklara deer” (Uçkun 2003: 460). Cadı, padişah oğlunun gümüşten aşıkla oynaması gerektiğini söyler. Kurti gümüşten aşıklık yaptırmış ancak kemikten aşıkla oynamaya devam ederler. Cadı gelip gümüş aşıkları alır. “Padişayın oolu tutar babunun kolundan da urar ona birkaç yumuruk da alar aşıkları geeri. O cadı babusu deer çocaa: -Ne zaman Mir-kadınayı görecan, o zaman da saalık görasin! (Uçkun 2003: 460) diye beddua eder. Kurti hastalanır. Kızı bulmak için yola çıkıp onu bulur. Kurti, zulüm padişahın cadının onun kasabasında yaşadığını öğrenir. “Kurti piner beygirine da gelir o eva, bular cadı babasunu. Açan cadı babusu görer Kurti’yi olar tekerlek” (Uçkun 2003: 464). Cadı daha sonra koyun ve kloçka olur. Kurti kloçkayı keser. “Toplanmışlar insannar, bakarlar o kloçka kaybelmiş. Onun da erinda peydalanmış bir çirkin babu: başında saçlar yoluk, burnusu kesik, beli kırık” (Uçkun 2003: 464) ile cadının fiziksel özellikleri verilmektedir. Cadının ölmesiyle birlikte onun tarafından lanetlenen zulüm padişahının laneti de kalkar. Padişah “Bu cadı da beni betvaladıydı, olayım zulüm hem fena. Şimdi cadı geberdi, bendan da zulumnuk hem fenalık çıktı. Şindaan sora kimseyi küstürmeycam. Demeyin bana başka zulüm padişaa” (Uçkun 2003: 464) der.

Anlatmada cadı, halk anlatılarında olduğu üzere kahramanın aklını bulandıran, kötülük eden, şekil değiştirme, lanetleme gibi olağanüstü güçlere sahip bir kadın olarak tasavvur edilmekte ve masalın sonunda yaptığı kötülüklerin karşılığı olarak cezasını bulmaktadır.

Öküze Dönüşen Çocuk (Uçkun 2003: 523-524) adlı anlatmada biri kız, diğeri erkek iki çocuğu olan adam, karısı ölünce tekrar evlenir. “Şimdi dadu gena yevleneer, alayor bir cadu-babasu. Şimdi o babu deer daduya: götür da kaybet kıxlan çocüü, her kaybetmasan ban seni braacam. Dadunun pek canı acirmiş, uşaklarını kaybetmaa ama babunun hatırından çıkamamış” (Uçkun 2003: 523-524). Adamın evlendiği kadın bir cadıdır ve ilk işi çocukları evden attırmak olur.

Öküze Dönüşen Çocuk masalında üvey anne, anne arketipinin karanlık yüzü, cadı kimliğinde masala yansımıştır. Anne arketipi; bakıp büyütme, besleme, koruma gibi olumlu işlevleri ile halk anlatmalarında iyi peri, kraliçe, anne, büyükanne şeklinde temsil edilir. Diğer yönüyle yani korku uyandıran, baştan çıkaran, yutan ve zehirleyen olarak üvey anne, kötü periler, cadı, koca karı gibi figürlerle ortaya çıkmaktadır (Jung 2005: 22). Cadı ayrıca Jung’un “gölge arketipi” ile de açıklanabilir. Gölge, bireyin bastırıldığı ya da reddettiği karanlık yönlerini simgeler (Fordham, 2015: 64-65). Masalda cadı ya da kötü kalpli kadın, üvey anne olarak masala dâhil olmakta ve kocasına, çocuklarını evden attırarak kötülük etmektedir.

Canavar

Canavar tıpkı devler, yılan ya da şeytan gibi olağanüstü varlıklar arasında değerlendirilen ve masallarda karşılaşılan varlıklardandır.

Gagauzlar, canavar ile üstü örtülü olarak kurttan bahsetmektedir. “Kurdu, Gagauz Türkleri ‘canavar’, ‘yabani’, ‘bozkumi’, ‘bozbey’ olarak adlandırır. Kurt kelimesinin kullanılmasına ise tabu konulmuştur. Çünkü ‘kurt’ denildiğinde Gagauzların inancına göre kurdu davet etmiş olursun ve o hemen gelir. Gelmesinin ne gibi sonuçlar doğuracağı bilinmediği için, kurt kelimesini kullanmaktan çekinirler. Araştırmacılara göre bu inanış milletlerin avcı-çobanlık döneminde oluşmuştur” (İsiumbeli 2005: 216). Bozkurt kültürü, Hun, Hiung-Nu, Göktürk ve Uygurlarda da bulunmaktadır (Argunşah-Güngör 2002: 100). Türkler bozkurda tapınmamış ve Tanrı olarak görmemişlerdir. Bozkurt; ana, devlet sembolü, yol gösterici olarak düşünülmüş, böyle olduğuna inanılmıştır (Tanyu 1980: 47).

Gagauzlarda 24-30 Kasım arasında “Canavar Yortusu” olarak kutlanmakta ve Canavar Yortuları bir hafta boyunca devam etmektedir. Ayrıca 4 Aralık Topal Canavar günüdür. Canavar bayramlarında yün örmek, dikmek ya da dokumak gibi yün ilgili bir iş yapmak ve makas, şiş, tığ olmak üzere sivri, kesici alet kullanmak yasaktır. Gagauz inanışlarına göre, canavar bayramlarında örülmüş, dikilmiş giysi giyen insana kurt saldırır. Ayrıca, bu bayramlarda et yemek de yasaklanmıştır. Canavar bayramlarında uygulanan tabular, insanları ve de evcil hayvanları yırtıcı hayvan saldırısından korumak içindir.

Külcü ile Canavar (Uçkun 2003: 432-435) adlı masalda Külcü, “Gidarkan, bulayorlar bir canavar açlından kesilmiş da yörüyamazmış. Külcü vereer o canavara o yahnının hepsini, canavar iyeer, kendina geleer, gidin varayor. Şindi bunnar gena çekedeerlar gitmaa (Uçkun 2003: 433). Canavar, kendisini doyurduğu için Külcü’ye masalın sonuna kadar sırtında seyahat etmesini sağlayarak ve yapması gerekenleri anlatarak yardım eder. Ayrıca bu olağanüstü varlık, şekil değiştirme özelliğine sahiptir. Bu özelliğini kullanarak Külcü’ye yardıma devam eder.

Külcü ile Canavar adını taşıyan masalda olduğu gibi kurt, Gagauz Türklerinin inanışlarına göre Tanrı’nın temsilcisidir. Kılık değiştirebilir ve insanlara yardım edebilir.

Ayı ve Papazdan Doğan Pehlivan’da (Uçkun 2003: 561-562) ayı ile papazdan doğan çocuğun gece öküzlerini yiyen canavarlardan bahsedilmektedir. “Geleer iki canavar yiyeerler yöbür yöküzleri-da. O tutmuş onnarı da baalamış arış başına, kesmiş, yükletmiş adık çok, koşmuş ayıları diva, canavarları ileri çeketmiş” (Uçkun 2003: 562). Bu masalda canavarın yırtıcı bir hayvan olarak evcil hayvanlara saldırısı söz konusudur.

Hain Kardeş (Uçkun 2003: 477-478) masalında kız, birlikte yaşadığı erkek kardeşine ihanet eder ve bir devle evlenir. Dev, karısının kardeşini öldürmek için karısıyla birlikte sürekli tuzak kurar. Kız, devin kendisine öğrettiği üzere kardeşinden canavar sütü ister. “Almış kardaşı tüfeeni, bir da şişa da gitmiş, nerda canavarın yavruları durudu. Henez-da gelmiş ta canavar yavrularını yemzirmaa. Kurulmuş Yuvar urmaa canavarı. Canavar demiş: ne istarsan, verim sana, salt yöldürmaa beni. O da demiş: biraz süt ver bana (Uçkun 2003: 477). Anlatmada konuşan canavar (kurt) ile onun olağanüstülüğüne atıf yapılmıştır. Ayrıca getirilmesi imkânsız istek olarak canavar sütü mevcuttur. Nitekim canavar (kurt) yırtıcı bir hayvan olduğu için kahramanı öldüreceği düşüncesiyle sütü istenmiştir.

Dev Adamın Oolu (Uçkun 2003: 488-494) masalında, çobanlık yapan öksüz çocuk koyunlarını kaybeder ve onları ararken karşısına çıkan topal canavar, ecelini söyler. “Biz canavarlar, kestik

çobanın koyunlarını, o betera ani o bizi, canavarları bişeye saymadı. Çoban canavar yortusunu tutmadı. O bütün koyun kesti, kaurma yaptı, sarfoşçuluk etti, koyunun derisini de sattı. Ama ani koyunları bi aldık çobandan, kabaatlı seni bulacaklar. Çocuk! Gitma tırlaya, zera çobanda keskin bıçak, seni kesecek” (Uçkun 2003: 489) der.

Masalda Gagauzlarda kutsal kabul edilen kurt ve kurt için düzenlenen “Canavar Yortusu” konu edilir. “Gagauz Türkleri için oldukça kıymetli olan kurt şerefine yılın belli tarihlerinde farklı isimlerle bayramlar düzenlenmektedir. Elbette en çok bilineni “Canavar Yortusu”dur. Ancak bu noktada dikkat çekici bir husus vardır, kutsal olduğuna inanılan kurt her zaman iyi alamet sembolüdür. Yolda veya bir yerde kurda rastlamanın her zaman iyi olaylara delalet edeceğine inanılır” (Ulutaş 2018: 13). Anlatmaya yansıdığı üzere Gagauzlarda canavar diye üstü kapalı olarak anılan kurt, kehanette bulunabilir, kendisi için düzenlenen yortu boyunca uyulması gereken kural ve adetlere göre hareket etmeyenleri cezalandırabilir.

Cendem Babusu

Gagauz folklorunda *cendem babasu* ile cadı kastedilmektedir. V. I. Sırf Gagauz masallarında gözlenen mitolojik unsurlar için “fantastik karakterler, mesela; Rusáli, Cadı-Bábusu ve Cadı-Kızı, dokuzbaşı ejderha (ajder) vb.” (Sırf 2018: 281) ifadesini kullanır. Masallarda karşılaşılan cadı, “masalsı cadı genellikle iri burunlu, çirkin, ormanda yaşayan, hayvanlarla konuşabilen, onları kontrol edebilen ve hatta çocukların sevdiği hayvanların kılığına girerek onları kandıran ve kaçıran, süpürgesine binerek gece uçuşlarına çıkan yaşlı bir cadaloz olarak tasvir edilir” (Akın 2011: 153) şeklinde tanımlanır.

Binbir İvançu (Güngör-Argunşah 2002: 258) masalında cendem babusu, “çıkışmış İvan’ın önüne bir Cendem-Babusu: Burnusu kıvrılmış, gözleri kara hem terkeşmiş. Aurdunun birinde poyraz esarmış, öbüründe smula-katran kaynarmış. Kırk sacın uzun saçlarıymış” (Güngör-Argunşah 2002: 258) şeklinde tasvir edilir. *Ayı Kulaklı*’da (Uçkun 2003: 436-449) Babu “Tamam bu takım sayıklarken, bir da, görmüş ırakta bayır kadar bir babu: bir çenesi erda, bir çenesi gökta, soğasını kakarak, papuçlarını tozadarak doru bordeya gelirmiş” (Uçkun 2003: 439). Cendem babusu, sürekli gelip evdeki çorbayı içip kaybolur. Anlatmada cendem babusu kötücül bir varlık olarak çorbayı içmek suretiyle hırsızlık yapmakta evrensel bir ahlak yasası olarak suç ve ceza motifi gereğince hırsızlık yapan veya haksızlık eden karakterlerin masalın sonunda cezalandırılması ile sonuçlanmaktadır.

Her iki anlatmada da cendem babusu olarak isimlendirilen cadı, çirkin bir kadın olarak tasvir edilmekte ve karakterine uygun olarak insanlara kötülük yaptığı, besin maddelerini çaldığı üzerinde durulmaktadır.

Dev

Masalların olağanüstü kahramanları arasında insanüstü hatta tabiatüstü görünüş ve davranışlarıyla devler bulunmaktadır. M. Lüthi “personajlar açısından bakıldığında; masal bünyesinde barındırdığı (dev, cadı, cin, peri) gibi olağanüstü varlıklarla insanı büyüler...” (Lüthi 1995: 66) tespitinde bulunur. S. Thompson, *The Folktale* adlı çalışmasında masal kahramanlarını gruplandırırken “Birincisi masal kahramanlarıdır- Tanrılar, tabiatüstü hayvanlar, fevkalâde

mahlûklar, büyücüler, devler, periler ve klişeleşmiş çok sevilen küçük çocuk, üvey anne gibi...” (Thompson 1946: 415- 416) der.

Yarı insan, yarı hayvan şeklinde olan bu varlıklar, Bahaeddin Ögel tarafından statüre defarme (insana benzemeyen acaip mahlûklar) olarak Türkçe kaynaklarda Yelbegen veya Celbegen diye isimlendirilir. “Çocuk atına bindikten sonra, Altay mitolojisinin “Yedi başlı” devi olan Yelbegen veya Celbegen ile vuruşmağa gider...” (Ögel 1998: 317). Devler gerek görünüşleri gerek davranışları itibariyle olağanüstü varlıklardır. “Devler, fonksiyonu ne olursa olsun, görünüşleri itibariyle olağanüstü ve korkunç, davranışları yönünden insan fitratına ters özellikler gösterirler ve çoğu kez birbirine benzerler. Bu benzerlik onlar standart özellikleridir” (Yücel 1998: 38).

Gagauz anlatması *Nagu Sarak* ‘da (Uçkun 2003: 411-412) kurnaz horoz, devlerin mallarına el koyar ve onları kandırıp yakar. *Pehlivan* (Uçkun 2003: 505-510) ve *Üç Devi Öldüren Delikanlı* (Uçkun 2003: 449-450) masalında çocuk, üç kız kardeşi olduğunu öğrenir ve onları devden kurtarmak için yola çıkar.

Üç Devi Öldüren Delikanlı ‘da Yuvan kız kardeşlerini bulur. “...Kız oturuyor mindir-üstünde. Kız sormuş: Ne gezeersin? Burda yınsan gezmas, gelirsa dev, seni kesecek. Yuvan demiş: ne kuvedi var onun? Kız demiş: iki üz yörs yerden atıyor topuzu. Geleer topuz, yerkeklar kesiler, imeklar pişeer, sofra kuruluyor, o oturup iyeer” (Uçkun 2003: 44). Kız kardeşi, Yuvan’a devin insanüstü özellikleri olduğunu ve onu yenmenin zor olduğunu söyler. Ancak Yuvan yemek esnasında devi bıçağıyla keserek öldürür. *Hain Kardeş* (Uçkun 2003: 477-478) adını taşıyan Gagauz masalında anlatmanın kadın kahramanı, birlikte yaşadığı erkek kardeşine ihanet eder ve bir devle yaşamaya başlar. Burada insan-dev evliliği söz konusudur. Kız, kardeşini öldürmek için devin planlarına dâhil olur. Oğlan, her defasında kendisine kurulan tuzaktan bir şekilde kurtularak devin ölmesini sağlar.

Dazlağın Macerası (Uçkun 2003: 549-554) masalında kardeşlerinin arkasından giden Kelca geceleme için çadırını kurar. “Ağaları-sa uyuydu., peeda oldu bayırdan bir Dev-babusu. Geleer çıtıpıt, dineciini kaçarak, laala zümbül biçerak, kafe tütün içeraki dayıl oldu onnara: selam alekim çocuklar! Dedi. Nereye gideersiniz oolum? Kelca-da dedi babuya: sefera gideeris. Dedi babu: benim da vardı kırk oolum, kırkı-da sefera gitti” (Uçkun 2003: 549). Kelca, dev anasının kırk oğlunu keser. Dev anasını da memelerinden asar ve esir aldıkları kızları kurtarır. *Pıtıraş* (Uçkun 2003: 512-521) adlı masalda Pıtıraş son derece tembel bir insandır. Geçim sıkıntısı yüzünden istemeyerek yollara düşer. “Pıtıraş butakım dinnenarkan çarşı yolunda birkaç dev adamı geçarmiş. Bunnar boyda büyükmüşlar, elleri kaviymiş-taşı sıksınnar, suyunu çıkaracakları ama varmış tabietlerini daalarda bölüklan başka insannardan ırakta yaşasınnar hem şiretlik tarafını hiç bilmazlarmış” (Uçkun 2003: 514). Masalda Pıtıraş, tembelliğine rağmen akli sayesinde devlerden korksa da her defasında hile ile onlara gözdağı vermeyi başarır. Pıtıraş’ın yaptığı oyun yüzünden devler yaşadıkları yer olan dağda, ağaç bırakmayacağından korkar ve onu bir çuval altınla evine kadar götürürler. Zira dağlar, aynı zamanda cinlerin, perilerin, devlerin, cadıların mekânı olup hem iyilik hem de kötülüğün bir arada bulunduğu yerlerdir.

Dokuz Kafalı Yılan

Evrensel türlerden biri olan masallara bakıldığında suyun başını tutan ve bir insan kurban almadıkça su vermeyen yılan (ejderha) masalın vazgeçilmez motiflerindendir. Bu olağanüstü varlık,

masallarda bazen yedi ya da dokuz başlı yılan ya da ejderha olarak tasavvur edilir. Konu edildiği masallarda bir diğer mitolojik yaratık olan Zümrüdü Anka ile birlikte bulunur. Masalda yer alan Zümrüdü Anka ile ejderha arasındaki ilişki ve mücadele mitolojik bir arka plana dayanmaktadır. Zira Sümer mitolojisinde yılan (ejderha) sıkça geçer. *Gilgamesh*'ta Fırat nehrinin kıyısında bir huluppu-ağacının bahsi geçmekte ve bu ağacın kökünde bir yılanın yuva yaptığı üstünde ise İmdigud kuşunun yuvasının bulunduğu üzerinde durulmaktadır (Kramer 1990: 169). İran mitolojisinin en eski kaynaklarından *Zend-Avesta*'da her şeyin üstünde bulunan bir ağaç ve bu ağacın üzerinde bulunan bir kuşun adı anılmaktadır (Ögel 1998: 108). Türk mitolojisinde motif, yeraltında bulunan dokuz dallı hayat ağacı dibinde yılan ve üzerinde bulunan Alp Karakuş biçiminde geçer.

Dünyada Zümrüdü Anka ile ejderha'nın mücadelesi; Arap, Ermeni, Gürcü, Hint, Japon, Yunan mitolojilerinde Türk dünyasında ise Anadolu, Altay, Azerbaycan, Balkan, Gagauz, Kazak, Kırgız, Kıbrıs, Tatar, Yakut vb. mitoloji ve anlatımlarında gerek epizot ve gerekse epizota bağlı motif olarak yer almaktadır.

Gagauz masalı *Dokuz Kurnalı Çoşma* (Uçkun 2003: 417-421) adını taşıyan anlatmada masalın kahramanı, “çocuk esap eder da gider görmaa nesoy yaşarlar bu eraltı dunnada. Gider ne kadar gider, bakar yol boyunca dokuz kurnalı çoşma. Karşı gelan insannar annadarlar çocaa, ani o çoşmeyi koruyar dokuz kafalı yılan. O yılan insannarı su bırakmazmış alsınar. Kim savaşıymış yılanı öldürmaa, hepsini şu yılan imiş” (Uçkun 2003: 419) yeraltı dünyasında çeşmenin koruyucusu yani su iyesi olarak aktarılan ve dokuz kafası olan yilandan bahsedilmektedir. Aynı motif *Ayı Kulaklı* (Uçkun 2003: 436-449) masalında da yeraltı dünyasının sakini, suyun başını tutan ve kurban almadan su vermeyen yılan “O bizim tarafta dadandı, her gün birar insan imeyinca, bu çoşmeden su brakmaarmalmaa” (Uçkun 2003: 445) şeklinde yansımaktadır. “...Gürge-Kıvradan da tutunmuş güreşa bu insan iyiciylan. Üç gün, üç geca düüşmüşlar. Bitkida dokuz kakafalı yılanın sade bir kafası kalmış. Ama son-sonunda Pelivan onun da topuzlan ezmiş...” (Uçkun 2003: 445) ifade edildiği gibi kahraman tarafından öldürülebilmektedir.

Her iki masalda olağanüstü yaratık, yer altı dünyasında yaşayan ve dokuz başlı olan bir yılan olarak görülmekte başka bir fiziksel özelliği aktarılmamakta ve gelenekte gözlemlendiği üzere sıradan insanların gücünün yetmediği ancak masalın ana kahramanının öldürebildiği bir varlık olarak tasavvur edilmektedir.

Hobur

Gagauzlarda hobur (obur) ile hortlak, vampir kastedilmektedir. Hortlak ölümle ilintili olarak bütün dünyada ölüye karşı duyulan korkunun şekil bulmuş halidir. “Mezarından çıkıp geceleri dolaştığına inanılan ölü... Özellikle Roma'da, orta çağ Avrupa'sında ve İskoçya'da inanılmıştır. Ölülerin yaşamakta devam ettikleri inancına dayanır” (Hançerlioğlu 2003: 200).

Petri Sodom (Uçkun 2003: 503-504) adlı masalda bir adam ölür. “...papazın vakıdı olmamış gelsin da peçetlesin. O yölüyü-da peçetlenmedik gömmüşlar. Da o adam dirilmiş da hobur olmuş da başka kasabaya da yevlenmiş da kasapıyı tutarmış, yaparmış sucük, yahni satarmış da olmuş üç uşaa da açan cüma yertesı gelirmiş, kendi hem uşakları üzü koyun yatırmış” (Uçkun 2003: 504). Uygun şekilde gömülmediği için hobur olarak dirilir ve pazarları yahni almaya gelenlerden birini yakalayıp keser, yahnisini sığır yahnisine katıp satarmış. Böyle on beş sene geçer. Daha önce yaşadığı

köyden bir adamın yolu buraya düşünce onu görür ve on beş yıldır orada yaşadığını öğrenir. Adam “O bizda yöldüydü ya bakın o cüma yertesi gezeer mi? Adamlar demiş: hakına o cüma yertesi görünmeer. Sora gözdeerlar onu, bulayorlar onu üzü koyun hem uşakları da alayorlar onnarı da koyeerlar bir araba çalı üstlerne da yakayorlar” (Uçkun 2003: 505). Hobur olduğu için de yakılması gerekir.

Anlatmada ölen kişi gömülürken papaz gelmediği için hobur olduğu belirtilir. Nitekim masalda “Bir kimsenin obur olmaması için, ölü mezara gömüldükten sonra papaz mezarın dört yanına haç işareti çizer” (Güngör-Argunşah 2002: 113) biçiminde ifade edilen ritüel gerçekleştirilmediği için adam dirilmiştir. Moşkov “XIX. yüzyılın sonlarında Gagauzlar, papazların çoğalmasıyla hortlakların azaldığına inanırlardı. Hortlakların eskiden çok olması, papazların az olmasına ve cenazelerin dinî kaidelere göre defnedilmemesine bağlanırdı” (İusumbeli 2008:220) tespitinde bulunmaktadır. İnsanın doğa karşısındaki çaresizliği, doğanın büyük gücü, öngörülemez oluşu, hobur ile anlatmaya metaforik açıdan yansırken fiziksel bir tehdit olarak da somutlaştırılmıştır.

Hoburun, masalda üzerinde durulan diğer bir özelliği cumartesi günleri sabahdan akşama kadar belli bir pozisyonda yatmasıdır. Hoburun ortadan kaldırılması güç bir iş olduğundan yakılır.

Hoburdan Kurtulan Akıllı Kız (Uçkun 2003: 505) masalında kenevir işleyen üç kız kardeşten ikisini gece yarısı gelen hobur yer. Diğer kızı yemek için de arkasından dolaşmaya başlar ancak küçük kız “ben sana bir masal anlatayım, sen beni sonra yersin” diyerek hoburu ikna eder. Kız, masalı uzattıkça uzattır ve sabah olunca hobur da patlar.

Şeytan

Türkçeye, Arapçadan geçen şeytan, *Funk and Wagnall Standard Dictionary* adlı eserde “satan” adı altında “Tanrı’nın en büyük düşmanı haline gelen düşmüş melek; kötülük disiplininin kişileştirilmiş hali; cehennemın prensi ve küçük şeytanlar ve diğer şeytanların yöneticisi” (1972: 973) olarak tanımlanır.

Şeytan, satan, iblis, ehrimen gibi isimlerle anılan kötülük timsali varlık, “Fars edebiyatında kötülük simgesi olarak ‘tanrılar karşısında’ bazen de Sâmi rivayetlerden etkilenilerek ‘İblîs’ yerine ‘meleklerin karşısında’ bir güç’ olarak yer alır. Çok sayıda şairin dizelerinde yer alan ifadelerden de anlaşıldığı kadarıyla; İslâm kültüründe Ehrimen, ‘Şeytan’ ve ‘İblîs’ kelimelerinin karşılığı olarak kabul edilir” (Yıldırım 2021: 94).

Şeytan, farklı isimler taşısa da kötülük timsali ve alt-orta ya da üst dünyadaki kötü işlerin idarecisi olan melek, tanrı ya da ruh olarak dünyadaki bütün kültürlerde karşılaşılmaktadır.

Gagauzlara göre, tüm şeytanlar erkektir. Bir kısmı boynuzlu, bazıları boynuzsuz, kuyruklu varlıklardır. Şeytanların en kurnazı “topal” olanlardır. Şeytanlar insanlar arasında dolaşp “onları her türlü kandırma usulleriyle günah işlemeğe teşvik eden varlıklar olarak tasavvur edilmektedir” (Manof 2001: 48).

Gagauz’dan derlenen *Kemençe Hem Şeytannar* (Uçkun 2003: 497-502) masalında şeytanların başı olan topal şeytan söz konusu edilmekte ve namını duyduğu kemençeciye aradığı söylenmektedir. “Topal Şeytan, ani hepsinin şeytannarın başıydı, çoktan ararmış bir üygün çalgıcı kendi alayına ki olsun kim sevindirsin, oynatsın onun salgın şeytannarını” (Uçkun 2003: 497) denir. Kemençeci

ellerinden kurtulur ama onları görür hale gelir. Masalda kemençeci, kazandığı şeytanları görebilme kabiliyeti sayesinde total şeytanı asar ve herkesin kötülüğe karşı koysunlar diye şeytanları görmesini sağlar.

Gagauzlara göre şeytanların görevi insanları baştan çıkarmak olup bunu başarmak için sürekli uğraşırlar. “İnsanları baştan çıkaramayan, vazifelerini yapmayan şeytanların bacakları kırılır ki bu şeytana ‘Topal Şeytan’ denilir” (Güngör-Argunşah 2002: 81). *Kemençe Hem Şeytannar* masalında bu inancın yansıması total bir şeytan konu edilmektedir. Ayrıca anlatmada şeytan-çalgi ilişkisi ve çalgı çalmanın şeytanı davet anlamına geldiği anlayışı üzerinde durulmuştur.

Of Adli Şeytan I (Uçkun 2003: 528-529) masalında fukara adam, çocuğunu çırak vermek için yola çıkar. Su içmek için pınara girer ve “of” deyince bunu kendisinin çağrıldığına yoran şeytan çıkıp fukaranın çocuğunu çırak alır. Adam bir süre sonra çocuğu geri alamaya gider. Çocuk, şeytandan kendisini türlü şekle sokmayı öğrenmiştir. “Şimdi çocuk cingilip ta oluyor bir tazi” (Uçkun 2003: 528). Bu şekil değiştirme sürekli tekrarlanır son olarak çocuk, ata dönüşüp babası tarafından satılmak üzere pazara götürüldüğünde hocası şeytan da pazardadır, at şeklindeki çocuğu tanır ve karşılıklı türlü şekillere girerek kavgaya tutuşurlar. Sonunda çocuk, tilkiye dönüşüp tavuğa dönüşen şeytanı yemek suretiyle ortadan kaldırır. “Türk halk kültüründe hayvan kılığına giren şeytanın bazen ilk görüldüğü kılıktan çıkıp başka bir kılığa girerek daha da korkutucu olduğu hatta mitik hayvanlara dönüştüğü görülmektedir” (Çobanoğlu 2009: 271). Masalda şeytanın birçok özelliğinden biri olan şekil değiştirme, istediği varlığın şekline girme ve insanları kandırma özelliği üzerinde durulmaktadır.

Sonuç

Olağanüstü varlık ve güçlere bağlı korkular, insan hayatının her aşamasında ve her türlü yaratmada çeşitli şekillerde ifade edilir. Bu bağlamda gerçek ve hayalin harmanlandığı anlatılar olarak masallarda korku unsuru olarak olağanüstü varlıklara (demon) yer verilir.

Masalların düalist çizgisi, iyilerin karşısına kötülerini yerleştirir. Anlatılarda korkuyu tetikleyen kötüler arasında dev, canavar, cadı, hortlak, şeytan gibi varlıklar öne çıkar. Masal dünyasının olmazı olduran hayalde sınır tanımayan yapısına uygun olarak bu varlıklar insani özellikler taşırlar. Kadın-erkek gibi cinsiyetlidirler. Kendi aralarında ya da insanlarla evlenirler. Toplu halde yaşarlar.

Gagauz masallarında karşılaşılan olağanüstü varlıklar, Gagauzların mitolojik geleneğinin zenginliğini ve derinliğini gözler önüne sererken, masalların kökenlerinin de mitlere dayandığını göstermektedir. Cadılar genellikle kötülük timsali, lanet ve ceza sembolüdür. Devler ise insanüstü güçleriyle anlatılarda önemli roller üstlenmektedir. Gagauz masallarındaki cendem babusu ve hobur gibi figürler, toplumsal normlara, ahlak değerlerine ve insanın doğa karşısındaki çaresizliğine gönderme olup masalların işlevini pekiştirmektedir.

Masalların siyah ve beyaz kadar net yapısına uygun olarak anlatmanın sonunda iyiler daima galip gelirken kötülük ve kötülüğün simgesi olağanüstü varlıklar da yenilir ve yok edilirler.

Kaynaklar

Akın, Haydar (2011). *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Bayat, F. (2018). *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Varlıklar - İyeler - Demonoloji*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Çobanoğlu, Özkul (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2009). “Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 3-4, s.269-282.
- Degh, Linda (1998) [1972]. “Halk Anlatısı” (çev. Zerrin Karagülle). *Millî Folklor*, S.39, s. 111- 129.
- Fordham, Frieda (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* (çev. Aslan Yalçınar). İstanbul: Say Yayınları.
- Guiley, Rosemary Ellen (2009). *The Encyclopedia of Demons and Demonology*. New York: Fact on File, s. 55.
- Güngör, Harun- Mustafa Argunşah (2002). *Gagauz Türkleri: Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Hançerlioğlu, Orhan (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İsümbeli, İrina (2005). “Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme”. *Millî Folklor*, S.68, s. 208-221.
- İsümbeli, İrina (2008). *Gagauz Yerinde Kadın*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi).
- James, I. (2025). *Demonoloji: Diyalog Olarak* (çev. A. Çakıroğlu), İstanbul: Laputa Kitap
- Jung, C. Gustav (2005). *Dört Arketip* (çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kramer, Samuel N. (1990). *Tarih Sümer'de Başlar* (çev. Muazzez İlmiye Çığ). Ankara: TTK Yayınları.
- Leach, Maria (ed) (1972). *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*. New York: Funk & Wagnalls. One volume edition.
- Lüthi, Max (1995) [1979]. “Masalın; Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı” (Çev. Sevgül Karasubaşı). *Millî Folklor*, S. 25, s. 66- 68.
- Manof, Atanas (2001). *Gagauzlar “Hristiyan Türkler* (çev. M. Türker Acaroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1998). *Türk Mitolojisi/ (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (2000). “Demonlar: Türkler ve Moğollarda”. *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü* (Yön. Yves Bonnefoy-Yay. Haz. Levent Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi, s. 164.
- Sakaoğlu, Saim (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Scott, W. (2023). *Demonoloji ve Büyücülük Üzerine Mektuplar* (çev. E. Yılmaz). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Sırf, V.İvanoviç (2018). “Gagauz Halk Bilimi (Tarihçesine Bakış)” (çev. Emine Atmaca- Reshide Gözdaş). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 18/1, s. 273-291.
- Tanyu, Hikmet (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Thompson, Stith (1946). *The Folktale*. New York: The Dryden Press.
- Uçkun, Rabia (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi).
- Ulutaş, Özyurt, Selcen (2018). “Gagauzların Dininde Eski Türk İnançlarından İzler”. *Uluslararası Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemi Bilgi Şöleni*, s. 1-18.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Yıldırım, Nimet (2021). “Zerdüş Mitolojisi”. *Doğu Esintileri*, S. 15. s. 75-99.
- Yücel, Ayşe (1998). “Masallarda Dev ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri”. *Millî Folklor*, S. 39, s. 38- 45.